

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet-és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola
Egyháztörténeti Műhely

Tóth Krisztina

A szombathelyi egyházmegye (1936–1944)
Gröss József szombathelyi egyházkormányzása

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Témavezető:
dr. habil. Tusor Péter

Piliscsaba, 2013.

I. A kutatás előzményei, problémafelvetés

A legtöbb egyházmegye 20. századi története még nincs megírva, a jelenkori egyházmegye-történet kutatás még gyerekcipőben jár. A 19. század végén, 20. század elején, illetve első felében számos egyházmegye történetének feltárása és publikálása kezdődött meg. Nagyobb és jelentősebb sorozatok voltak: Bunyitay Vincének a nagyváradai püspökség történetével foglalkozó négy kötetes műve, a Juhász Kálmán által szerkesztett 8 kötetes csanádi püspökség története, a századfordulón kiadott, az egri egyházmegyével foglalkozó 4 kötet, illetve A veszprémi egyházmegye múltjából és a Győregyházmegye múltjából sorozatok. Az előbbi 13, az utóbbi 7 kötetet számlált. Ide sorolható a Géfin Gyula által szerkesztett három kötetes, a szombathelyi egyházmegye történetét annak megalapításától végigkövető sorozat is. Az itt említettek közül azonban a legújabb kor ismertetésére csak kevés vállalkozott.

A 20. század második felében a történelmi események alakulása, a kommunizmus egyház és vallásellenes légköre nem tette lehetővé sok egyházmegye-történettel foglalkozó alkotás megszületését. Az egyházmegyék történetének egy-egy mozzanatát megvilágító alkotások így jobbára csak az asztalfiók számára íródtak, kiadásukra sokkal később, általában a rendszerváltás után került sor, ha egyáltalán sor került. E korszakban az egyházmegyék történetével foglalkozó művek hiányából fakadó űrt *Schematismus*okkal, jubileumi

évkönyvekkel próbálták pótolni, de közel sem a teljesség igényével. Ezekben általában az adott egyházmegye püspökeinek pályafutásáról, az egyházmegye szempontjából meghatározó tetteiről található hosszabb, illetve a püspökség főbb intézményeiről, a székeskáptalanról, a papképzésről és a templomokról rövid, 1–2 oldalas leírás. Az 1970-es évek végén, '80-as években több egyházmegye-történettel foglalkozó alkotás láthatott napvilágot. Viszont ezek a művek nagyrészt a 20. század előtti események bemutatására szorítkoztak, esetleg csak egy-egy adott részterületet tárgyaltak, vagy az adott püspök személyét állították a vizsgálódásuk középpontjába. A rendszerváltás után kiadott könyvekben – egypár kivételtől eltekintve – szintén ez a felfogás érvényesült.

Az egyik legjobban dokumentált a szombathelyi egyházmegye története, amelyet – mint említettem –, Géfin Gyula szerkesztett három kötetbe. E mű első kötete teljesen, a második kötete felerészben püspökéletrajzokat vonultat fel az egyházmegye 1777-es megalapításától az akkori püspök, Mikes János koráig. Ezen kívül foglalkozik a székeskáptalan történetének főbb állomásaival, az egyházmegyei papság irodalmi működésével, a római katolikus iskolaügy fejlődésével. A harmadik kötet történelmi névtárat tartalmaz. Az első két kötet 1929-ben, a harmadik 1935-ben látott napvilágot. Ezután az egyházmegye történetéről csak egy emlékkönyv készült, alapításának 200. évfordulójára, amely bár egy fejezet erejéig kiter 20. századi témára is (Sill Ferenc: A

szombathelyi székesegyház újjáépítése 1946–1976), s másutt utalásokat tartalmaz a 20. századi állapotokra, de nem kifejezetten e történelmi periódusra koncentrált, következésképpen ezen időszakról egy egységes, kontinuos kép nem rajzolódik ki belőle. Az egyházmegye 1935-öt követő éveinek történetéről tehát ezidáig nem készült sem részletes, sem átfogó ismertetés. Ez adta az ötletet, hogy megírjam a folytatást 1944-ig, amikor az egyházmegye élére immár másodszori apostoli adminisztrátori kormányzás után új megyéspüspök került.

Disszertációmmal 2009-ben íródott szakdolgozatom eredményeit fejlesztettem tovább, amelyben elsősorban a Püspöki Körlevelek alapján foglalkoztam Grösz József szombathelyi egyházkormányzásával. Ekkor még nem volt annyira elterjedt ennek az irattípusnak a tanulmányozása, mint manapság, én voltam az egyik első, aki ezzel részleteibe menően foglalkozott. A további három év kutatás során jelentősen kiszélesítettem a vizsgált forrásbázist és az áttekintett forrásőrző helyeket, így egy komplex képet sikerült megrajzolnom a szombathelyi egyházmegye 1936–1944-es időszakáról, választ kapva azokra a kérdésekre, amelyeket pusztán a Püspöki Körlevelek tanulmányozásával nem lehetett megválaszolni.

II. A követett módszertan

Mivel az egyházmegye történetének ez a periódusa a történettudomány számára szinte teljesen ismeretlen volt, így elkészítésekor főleg az elsődleges forrásokra támaszkodtam: levéltári dokumentumokra, évkönyvekre és korabeli újságokra. Tizenegy forrásörző helyet kerestem fel, amelyből kettő a Vatikánban található: az *Archivio Segreto Vaticano* – ahol számos jelentős forrást találtam, amelyek nagyban hozzájárultak a felmerülő kérdések, elsősorban az első apostoli adminisztrátori kinevezés háttérének tisztázásához –, illetve a *Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati, Archivio Storico*. Ezen utóbbiban a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja iratanyagát tanulmányoztam. A magyarországi forrásörző helyek közül országos jelentőségű az esztergomi Prímási Levéltár, illetve a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Az előbbiben az egyházkormányzati iratokban a szombathelyi egyházmegyére vonatkozó anyag meglehetősen gazdag és sokat elmond a szombathelyi püspöki javadalom 1930-as 1940-es állapotáról, az utóbbiban a külügyminisztérium iratcsomói rejtenek értékes adalékokat. Az egyházmegye történetéről legtöbb forrás a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltárban található. Szintén alapvetőnek tartottam a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltárában fellelhető források feltárását. Mivel Grösz József nem minden egyházkormányzati gyakorlat nélkül érkezett Szombathelyre és korábbi

munkássága későbbi rendelkezéseit, elképzeléseit meghatározhatta, valamint nem Szombathely volt egyházi karrierjének utolsó állomása, hanem Kalocsa, így fontosnak tartottam a Győri Egyházmegyei Levéltár, valamint a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár felkeresését is. Végül egypár olyan levéltárra, illetve könyvtárra is sort kerítettem, melyek első hallásra nem kötődnek szorosán a szombathelyi püspökséghez, mégis az egyházmegye történetének választott periódusát gondosan tanulmányozva nem lehet őket megkerülni. Ezek a Veszprémi érseki és főkáptalani levéltár, a pannonhalmi Főapátsági Levéltár, valamint a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kéziratára voltak.

A források átnézése során szem előtt tartottam, hogy minden történelmi esemény egy adott folyamat eredményeként formálódik ki, van előzménye és általában következménye is. Ennek megfelelően nem kizárólag 1936 és 1944 között tanulmányoztam az iratokat, hanem ahol szükségét láttam egészen az 1920-as évekig visszanyúltam, illetve az 1944-et követő évek történetét is átnéztem.

A módszertanhoz nem csak a forrásőrző helyek felkeresése, hanem az is hozzátartozik, hogy milyen alapelveket követtem a disszertációm elkészítésekor, így erről is szeretnék pár gondolatot papírra vetni. Kiváló kiindulópontul szolgált Vanyó Tihamér 1937-ben íródott alapműve, a *Hogyan írjuk meg egy egyházmegye történetét?* A bencés szerzetes a mintaszerű egyházmegye történetírás alapelveit francia példák nyomán vázolta fel, kiemelve Alfred Dufourcq

bordeaux-i egyetemi tanár, valamint Georges Bonenfant kanonok felosztását. Az előbbi tíz pontban sorolja, hogy mit kell feltétlenül tartalmaznia egy jól megírt egyházmegye történetéről szóló szakirodalomnak, az utóbbi pedig az évreuxi egyházmegye történetéről írt kötetben hat nagyobb témakör köré csoportosította a gondolatait. A szempontokról elmondható, hogy az egyházmegye történetének valamennyi szegmensét érintik (például: a papság, plébániák, művelődés, valláserkölcsei és liturgikus élet, szerzetesség, hívek, az egyházi vagyon, s a püspök személyisége, viszonya a világi és egyházi felsőbb hatóságokhoz), nem kizárólag a püspökre koncentrálnak. Munkámban igyekeztem én is ezt szem előtt tartani és a nagyobb témaköröket szervesen beépíteni. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy feltétlenül külön fejezetet szenteltem volna minden ajánlott szempontnak. Például a főpásztor viszonyát a felsőbb egyházi tekintélyekhez, illetve a világi hatóságokhoz mindig az adott fejezetbe építettem be, mert véleményem szerint ezek organikusan kapcsolódnak az egyházmegye életének szinte valamennyi mozzanatához. Szintén nem foglalkoztam önmagában, pusztán a püspöki javadalom helyzetével, hanem ezt szervesen összekapcsoltam a főpásztor egyházmegye élén betöltött tisztségeinek vizsgálatával, hiszen nyilvánvaló összefüggés mutatható ki a kettő között. Továbbá szándékosan nem vettem külön fejezetbe az apostoli adminisztrátor, illetve püspök személyiségét sem, mert meggyőződésem, hogy

rendelkezésein keresztül formálódik ki róla a legjobb kép.

Vanyó Tihamér az egyházmegye történet megírásához általános szempontokat adott, viszont ezeket dolgozatomban a helyi viszonyokhoz, a vizsgált történelmi kor sajátosságaihoz igazítottam. Ennek megfelelően például hosszabb alfejezetet szenteltem az *Actio Catholicának*, amely XI. Pius idején alakult meg, magyarországi megszervezésére csak az 1930-as évek első felében került sor és Grósz József különösen szívügyének tartotta. Csakúgy, mint az *Opus Vocationisnak*, amelyet XII. Pius pápa alapított meg 1941-ben s a szombathelyi főpásztor 1943-ban felkarolt. A vizsgált történelmi periódus sajátosságához tartozik a II. világháború előzményei, kitörése és a püspöknek, a papságnak és a híveknek ebben a helyzetben tanúsított helytállása, amelyet jelentőségénél fogva szintén külön fejezetben tárgyaltam.

Mindezt saját logikai gondolatívra fűztem fel. Alapelvem az volt, hogy az egyházmegye történetének megírásakor nem szabad pusztán a főpásztor személyét a középpontba állítani, bár nyilvánvalóan meghatározó az egyházmegye szempontjából az irányítás mikéntje, melyet az ordinárius származása, neveltetése, korábbi pályafutása is formálhat. Jelentős, hogy kiket választott közvetlen munkatársainak a püspöki kúriába, milyen mértékben hagyta rájuk, illetve intézte, ellenőrizte maga az ügyeket, milyen kapcsolatban volt papjaival, milyen célokat tűzött ki, ezek megvalósításához hogyan és milyen mértékben járult hozzá, milyen meggyőződés

vezette egyes kezdeményezések, ügyek felkarolásában, illetve hogyan tudott a hívekhez szólni. Azt is tanulmányoztam, hogy hogyan ültette át a helyi gyakorlatba a kifejezetten egyházi, illetve a világi országos intézkedéseket, rendelkezéseket, kezdeményezéseket. Szintén vizsgáltam kétszeri apostoli adminisztrátori kinevezésének hátterét.

A püspök, illetve apostoli adminisztrátor mellett az egyházmegyében több szempontból is meghatározó volt a székeskáptalan, s ennek tagjai. Funkcióik gondos, részletes elemzését fontosnak tartottam, melyekből kiviláglik kulcsfontosságú szerepük az egyházmegye igazgatásában a korszakban.

Sem a püspök, sem a székeskáptalan nem tudta volna az egyházmegyét önmagában kormányozni, ehhez megfelelő hivatali apparátusra volt szükség, mely egyben meghatározott keretet, formát adott az egyházmegye irányításának. Ennek megfelelően átfogóan vizsgáltam az egyházmegye központi irányításának szerveit, illetve a területi igazgatás szerveit rámutatva az általános tendenciákra, összefüggésekre.

Szintén nem elhanyagolható az egyes szerzetesrendek, tanítók és hívek szerepe. Hiszen élénk lelkiségi élet sem bontakozott volna ki, ha nem lettek volna olyan emberek, akik különböző rendezvényeket szerveznek, egyesületeket hoznak létre, lelkigyakorlatokat, missziókat tartanak, zarándoklatokat szerveznek, kezdeményezik és felkarolják egyes templomok, katolikus iskolák, lelkészlakok, keresztek építését,

expositurák, kuráciák, plébániák felállítását, s akik a fiatalság, papok és világiak neveléséhez tevékenyen hozzájárulnak. Tehát megvizsgáltam a papság, szerzetesek, tanítók szerepét, s az egyházközségek, különféle egyesületek, az *Actio Catholica* egyházmegyei működését is.

Mindezt természetesen nem egy statikus képként, hanem egy bizonyos elemeiben állandó, mégis dinamikus, állandóan mozgásban levő rendszerként mutattam be, beleágyazva a magyar katolikus egyház és a kor összefüggésrendszerébe.

III. Az új eredmények

A fentiekben felvázoltak után most azt ismertetem, hogy melyek azok a megállapítások, amelyekkel dolgozatom hozzájárul a történettudomány eddigi eredményeihez.

Első jelentős megállapításom az, hogy a szombathelyi egyházmegye az egyik leginkább katolikusok által lakott, de legkisebb földbirtokkal rendelkező egyházmegye volt, amely az I. világháborút követően az elértéktelenedett állampapírok, hadikölcsönkötvények, a vagyonváltság, majd a gazdasági világválság következtében jelentős anyagi gondokkal küszködött. Ehhez adódott hozzá az akkori megyéspüspök, Mikes János és a székeskáptalan konfliktusa elsősorban a tőkék befektetése, kamatoztatása körül. Különösen sérelmesnek találták, hogy az általuk kezelt alapoknak járó hadikölcsönsegély jelentős részét a püspök saját kezelésében tartotta, s maga akarta befektetni. A konfliktus végül odáig fajult, hogy ha nem is a testület, de a székeskáptalan két tagja, Rogács Ferenc és Honti Béla 1933 decemberében, illetve 1934 márciusában leírta a nunciushoz panaszait, melynek folyamánaként vagyoni vizsgálat indult a megyéspüspök ellen. A feltárt hiányosságokat nem sikerült pótolnia, így XI. Pius pápa kérésére le kellett mondania. Ezzel párhuzamosan szívbetegezőséggel is küszködött, de ez csak a nagy közönség felé megjelölt oka volt távozásának a megyéspüspöki székből.

A lemondás körülményeit elemezve válik világossá, hogy miért került az egyházmegye élére apostoli adminisztrátor 1936-ban. Ezzel kapcsolatban azt állítom, hogy elsősorban azért, mivel a püspöki menza az eladósodás miatt nem tudott volna két püspököt eltartani. Ehhez hozzájárult az is, hogy káptalani vikárius választása – tekintve a kanonokok alacsony számát, azt hogy ketten öregek és betegek voltak, valamint Mikes püspökkel a konfliktusukat – nem lett volna könnyen kivitelezhető, ráadásul arra is számítani lehetett, hogy a *sede vacante* állapot sokáig fog tartani. S azért esett pont Grösz Józsefre a választás, mivel a szomszédos egyházmegyében jelentős egyházkormányzati tapasztalatot szerzett, különösen Fetser Antal püspök betegsége idején, amikor segédpüspökként tevékenykedett. Ráadásul Breyer István győri püspöknek nem volt szüksége rá e minőségben, tekintve, hogy maga is még viszonylag fiatal és egészséges volt, így 1934-től kezdve már nem volt segédpüspök. Mikes püspök pedig többször hívta át a szombathelyi egyházmegyébe, hogy bizonyos funkciók gyakorlásában helyettesítse.

A második apostoli adminisztrátori kinevezés hátterét vizsgálva szembesültem azzal a problémával, hogy miért kerülhetett sor 1939-ben megyéspüspök kinevezésére. Ezzel kapcsolatban megállapítom, hogy Grösz József megyéspüspöki kinevezése elsietett lépés volt, amely téves várakozásokon alapult. Ugyanis a kormány elérkezettnek látta az időt a kinevezésre, mert úgy vélte, hogy a javadalom átadás-átvétel (még Mikes

püspöktől a Vallásalap javára, hiszen a püspöki javadalmat *sede vacante* a Vallásalap kezelte) rövid időn belül megtörténik és a püspöki javadalom minden tehertől mentes lesz, valamint hogy a veszprémi püspökségből hamarosan sor kerül a feljavítására. Mindkét várakozásában csalódnia kellett. Mikes püspöktől a *praescissio* csak 1940-ben realizálódott jelentős engedményekkel. Az új püspöknek *fundus nobilior* nélkül, adóssággal kellett átvennie a javadalmat. A veszprémi püspök pedig az egyházmegye határától távol fekvő, kevésbé jól jövedelmező birtokokat ajánlott, melyeket Gröss József visszautasított.

Ezek után érkeztem el a másodszeri apostoli adminisztrátori kinevezés háttérének kérdéséhez. A fent leírtakból óhatatlanul adódott a kérdés: Gröss József kalocsai érseki kinevezése után ki lenne hajlandó ilyen állapotban átvenni a javadalmat? Erre jelentett megoldást az ismételt apostoli adminisztrátori kinevezés. Így a széküresedés idején ismét a Vallásalap kezelte a javadalmat, amellyel – ahogy Mikes püspök példája is mutatja – a *praescissio* alkalmával könnyebben lehetett egyezsége jutni. Valamint – lévén, hogy előállt az a helyzet, hogy egyszerre üresedett meg a veszprémi és a szombathelyi püspöki szék – *sede vacante* a veszprémi püspökségből remélni lehetett, hogy a szombathelyi püspöki javadalom feljavítását a korábban felajánlottaknál jövedelmezőbb birtokokkal könnyebben el lehet érni, mint már javadalomban levő megyéspüspökökkel. Ehhez csatlakozhatott a harmadik

szempont: Esty Miklós, aki Serédi Jusztinián *gentiluomo*ja volt, tudni véli, hogy azért került sor másodszor is apostoli adminisztrátori kinevezésre, mivel Grósz József a kalocsai érseki székre a konszenzus kikérésekor ragaszkodott hozzá, mert a székeskáptalanban véleménye szerint nem volt az egyházmegye kormányzására alkalmas egyéniség. A nuncius viszont kijelentette, hogy ezt csak úgy lehet megtenni, ha a veszprémi széknél is hasonlóan járnak el. Ez az utóbbi megállapítás – tekintve, hogy bajosan lehetett volna arra hivatkozni, hogy egyik káptalanban sincs az adott egyházmegye kormányzására alkalmas egyéniség – erősíti azt a gyanúunkat, hogy a fő cél, amiért nem megyéspüspök kinevezésére került sor, a szombathelyi püspöki javadalom feljavítása lehetett az 1940-esnél kedvezőbb feltételekkel. Ezt a meglátásomat dolgozatomban számos dokumentummal alátámasztom. A javadalom feljavítására a Grósz József részéről a Vallásalapnak történő *praescissio* folyamánként 1944 februárjában végül mégiscsak sor került.

Tehát a püspöki javadalom vélt vagy valós helyzete és a főpásztor egyházmegye élén betöltött tisztségei között szoros kapcsolat figyelhető meg. Ugyanakkor úgy vélem, hogy az egyházkormányzás a székeskáptalan tagjaival és szerepével is több tekintetben összefonódott. A kanonokok a püspök tanácsadó szerveként, a különböző vezető egyházmegyei hivatalok (a püspöki helynök, a provikárius és a szentszéki bíróság elnöke is kanonok volt) és a főesperesi tisztségek betöltése, illetve a különféle, az egyházmegye

szempontjából meghatározó alapok, alapítványok kezelése révén jelentős befolyással rendelkeztek. Akkor is, ha ezen utóbbiak nem tudtak megfelelően működni az állampapírok, hadikölcsönkötvények elértéktelenedése és a valorizáció értékének visszatartása miatt. Ehhez az is hozzájött, hogy bizonyos – különösen az egész egyházmegyét érintő anyagi természetű – kérdésekben a püspök csak megkérdezésükkel, illetve hozzájárulásukkal dönthetett. Emellett a megyei közéletben is képviselték a hívek és a katolikus egyház érdekeit.

Az egyházkormányzás harmadik meghatározó komponense az egyházmegyei kúria volt. Megállapítottam, hogy tagjait alapvetően a püspök választotta meg – az előírt esetekben a székeskáptalan véleményének kikérésével. Választásában a célszerűség és szakszerűség szempontja domináltak. Tagjai többnyire a püspöki székvárosban rezideáló kanonokok, a teológiai főiskola tanárai, a szombathelyi plébános, illetve az egyházmegye megfelelő életpaszttal rendelkező és tanult papjai voltak. Amennyiben a kúriában a hivatalok természetét kellene meghatározni, akkor háromféle körvonalazható, melyek között természetesen vannak átfedések: az egyházmegyei közigazgatás szervei, az egyházmegyei bíróság szervei és különböző egyéb intézmények, melyek általában egy-egy adott feladat megvalósítására alakultak.

Az egyházmegyei igazgatás másik, inkább horizontális vetülete a területi igazgatás volt, melynek fő összetevői: főesperességek, esperességek, plébániák

és lelkészcsoporthoz. Ezen utóbbiak a későbbiek során plébániává fejlődő területek, amelyek élén kuráciák esetén önálló, az *expositurák* esetén kihelyezett lelképásztor állt. E fejezetben fontos észrevételem az volt, hogy Gröss József szombathelyi egyházkormányzása idején – a Püspöki Körlevelekben közöltektől eltérően (ahol két kurácia felállítására nem szerepel) – összesen két *expositura*, hét kurácia és négy plébánia felállítására került sor a szombathelyi egyházmegyében. A Muravidéken – amelynek csak a legfőbb igazgatása volt közös a szombathelyi egyházmegyével, Gröss József személyében, aki 1941-től Muravidéki apostoli adminisztrátor is volt – két plébánia és egy kurácia alakult.

Külön fejezetet szenteltem a lelkészcsoporthoz és a szerzetesrendek bemutatásának, akiket az egyházmegye kovászaiként jellemeztem, hiszen rendkívül sok és jelentős feladat összpontosult a kezükben: lelképásztori, adminisztrációs, hitoktatási, egyesületi vezetői, egyházközségi elnöki, több esetben közéleti. A papságra hárult, hogy a főpásztor elképzeléseit, a változó körülmények, születő törvények, szabályozások fényében hozott rendelkezéseit a helyi viszonyokhoz adaptálva a gyakorlatban megvalósítsák. A szerzetesrendeknél arra helyeztem a hangsúlyt, hogy melyek voltak azok a tevékenységek, amelyekkel hozzájárultak a virágzó lelki élet kibontakoztatásához.

A főpásztor rendelkezéseiből következtetni lehet személyiségének alapvető jellemvonásaira is. Ezzel kapcsolatban a következőket állapítottam meg:

meglehetősen minuciózus volt, mindent részletekbe menően beszabályozó, viszont ez nem jelentette azt, hogy számos kérdésben ne hallgatott volna mások véleményére. Kissé grafomán egyéniség volt, aki – a történészek szerencséjére – nagyon sok dolgot lejegyzett. A papságot erős kézzel irányította, ahol szükség volt szigort, ahol úgy látta jónak, dicséretet, tiszteletbeli címek adományozását alkalmazta. Mindezek mellett jó kedélyű, mindenkivel pozitív kapcsolatot ápoló, a társadalmi életben aktívan részt vevő személyiség volt. Különösen nagy hangsúlyt helyezett az *Actio Catholica* helyi megszervezésére, működtetésére, külön *Actio Catholica* tudósítót is indított 1937-ben Szombathelyi Katolikus Tudósító néven. Ennek megfelelően külön fejezetet fordítottam e szervezet és a belőle táplálkozó egyesületi élet bemutatására.

A másik terület, amelyet a főpásztor a szívéen viselt, az oktatás volt. E tevékenységet is a tőle megszokott gondossággal, precízséggel irányította. Különösen az agrárfjúság felkarolására helyezett hangsúlyt, KALOT és Kalász vezetőképző tanfolyamok, valamint a KALOT népfőiskola megnyitásával. Ezek mellett erősen kiállt a Katolikus Diákokthoz Mozgalom mellett. A papnak készülőkét az *Opus Vocationis* mozgalomnak a szombathelyi egyházmegyében meghonosításával segítette. E szervezet helyi működését tártam fel, valamint megállapítottam, hogy a kyszeminárium felállítására a Szemináriumok és Egyetemek Szent Kongregációjának a szemináriumi relációra adott

válaszának hatására került sor, tekintve, hogy egyedül a szombathelyi egyházmegyében nem volt semmilyen formában önálló kieszeminárium. Emellett Grósz József a nagyszemináriumot is bővítette.

Mindezeket a tevékenységeket nem lehetett az országos és helyi politikától függetlenül végezni, ezért fontosnak tartottam elemezni, hogy Grósz József milyen álláspontot foglalt el a politikai életben, milyen kezdeményezéseket támogatott, hogyan állt hozzá a korszak eszméihez. Ezzel kapcsolatban a következő megállapításokra jutottam. Bár nyíltan nem foglalt állást egyik párt mellett sem, alapvetően a kereszténypárt programjával értett egyet. A szélsőséges eszmék, a nemzetiszocializmus és kommunizmus téves tanait ő is elítélte, de azon meggyőződésének adott hangot, hogy a nyilasokkal mindaddig nincs baja, amíg hívő, gyakorló katolikus emberek. A szociális törekvésekkel is alapvetően egyetértett, sőt a sorokmajori püspöki birtok harmadának kisbérlőknek juttatásával is. A zsidótörvényekkel kapcsolatban azon az állásponton volt, hogy szükséges a zsidók gazdasági térfoglalásának visszaszorítása, de egyben az is, hogy a magyarokat ráneveljék az üzleti szellemre, szorgalomra, összetartásra, amely a zsidók sajátja. Szerinte a konvertitákat, katolikus hitben keresztelt gyermekeket ki kellene venni e törvények joghatálya alól. Viszont a zsidóbirtokok elvételét a háborús időben elhibázott lépésnek tartotta. Trianonnal kapcsolatban a teljes revízió álláspontjára helyezkedett. Úgy vélem, hogy megállapításaim jobban megvilágítják későbbi

meghurcolásának hátterét is. Dolgozatomban továbbá három kiemelkedő papi egyéniség: Huszár Mihály, Szendy László és Pehm (Mindszenty) József állásfoglalását vizsgáltam.

Végül nem szabad elfeledkezni róla, hogy e vizsgált nyolc év eseményei egy fenyegető háború árnyékában, sőt, 1941-től a hadiállapot beálltának deklarációjával rideg valóságként a magyarok háborúba történő aktív bekapcsolódása mellett peregtek. Így az utolsó nagyobb fejezetben az egyházmegye a II. világháború eseményeinek sodrában témakört vizsgáltam. Ennek fényében értékelve még nagyobb teljesítmény, hogy Gröss Józsefnek sikerült a jelentős anyagi nehézségekkel küszködő híveket az egyházmegye nagy templomépítő vállalkozásaira, különféle mozgalmakra adakozásra bírni és számos egyesülettel, lelkigyakorlattal, zarándoklattal működő eleven lelkiéletet fenntartani.

Az új szombathelyi püspök, Kovács Sándor, Gröss Józseftől eltérő szemléletet hozott, inkább lekipásztor volt, mint bürokrata, s eltérő körülmények között kellett helyt állnia. Megindult Szombathely intenzív bombázása, a földreform az egyházmegyétől további területeket vett el, s az oroszok elől menekülők áradata is Szombathelyen át távozott Nyugatra. Az újjáépítésre már egy olyan korszakban került sor, amelyben a kommunisták fokozatosan átvették a hatalmat, s hamarosan kemény megpróbáltatások köszöntöttek a hívekre és a papságra.

IV. A témában végzett publikációs tevékenység

- *A papnevelés története a szombathelyi egyházmegyében Gröss József egyházkormányzása alatt*, Századok. Tanulmányok a 200 éve született Horváth Mihály emlékére (szerk. Bojtos Anita – Novotnik Ádám), Budapest 2010, 167–178.
- *Gröss József oktatáspolitikája a szombathelyi egyházmegyében*, Politika – egyház – mindennapok. Tanulmányok (szerk. Lénár Andor – Lőrinczné Bencze Edit), Budapest 2010, 97–117.
- *Gröss József patronázs tevékenysége (1936–1944)*, Sorsfordulók és mindennapok. Tanulmányok a 19-20. századi magyar és egyetemes történelemről (szerk. Strausz Péter – Zachar Péter Krisztián), Budapest 2011, 170–191.
- *Egy apostoli adminisztrátori kinevezés háttere. Gróf Mikes János lemondása a szombathelyi püspökségről*, Magyarország és a római Szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére (szerk. Tusor Péter), Budapest–Róma 2012, 281–327.
- *Adalékok Mikes János püspök lemondásához*, a 2011. november 3–4-én Szombathelyen rendezett, Mikes János emlékkonferencia tanulmánykötetében, szerk. Bakó Balázs – Pál Ferenc, 2013 [s.a.]
- *Gröss József szombathelyi egyházkormányzása (1936–1944)*. A Kalocsán, 2011. október 3-án, Gröss József kalocsai érsek halálának 50. évfordulójára rendezett emlékkonferencia tanulmánykötetében, 2013 [s.a.]